

Asko Ojakoski

SISKO JA SEN VELI

Arjen diskurssi Erik Inveniuksen kirjeissä sisarelleen

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Joulukuu 2023

TIIVISTELMÄ

Asko Ojakoski: Sisko ja sen veli. Arjen diskurssit Erik Inveniuksen kirjeissä sisarelleen
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kielten tutkinto-ohjelma
Suomen kielen opintosuunta
Joulukuu 2023

Tässä kandidaatintutkielmassa käsittelen Erik Inveniuksen kirjeitä pikkusiskolleen Evalle vuosina 1940–1944. Kyse on eräästä sota-ajan kirjeiden kokoelmasta, jota säilytetään Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistossa (Kper) tunnuksella SAK 250. Kokoelma sisältää 32 kirjettä ja kolme postikorttia. Kokoelman on luovuttanut arkistoon kirjeiden saaja Eeva Anero (aiemmin Eva Invenius).

Tutkielmassa lähestyn kirjeitä diskurssintutkimuksen näkökulmasta. Analysoin erityisesti kokoelmassa esiintyviä arjen diskursseja. Asetan aineistolle kaksi tutkimuskysymystä: 1. Millaisia arjen diskursseja esiintyy kokoelman kirjeissä? ja 2. Mitä ne kertovat sotilaan arjesta ja mitä jättävät kertomatta? Painotan myös kirjeiden kontekstin merkitystä. Sitä varten mukana on painettu kokoelma *Inton ja Kertun sodanajan kirjeet*. Tämä kokoelma toimii samalla vertailuaineistona selvitettäessä, mitä aiheita Erik jättää omissa kirjeissään pikkusisarelleen kertomatta.

Kirjeitä analysoimalla löysin seuraavat diskurssit, joilla Erkki (sitä nimeä hän käyttää kirjeissään) kuvasi sotilaan arkea: ajanvietto, ruokailu ja majoitus. Näistä kolmesta ajanvietto oli eniten käsitelty, mikä kertoo asemasotavaiheen hiljaiselosta varsinaisissa taistelutoimissa. Ajanvieton jaoin edelleen aladiskursseiksi: puhdetyöt, kirjat, musiikki ja retket. Muustakin Erkki toki kirjoitti: oli huolestunut sisaren opinnoista ja tarjosi hänelle kirjeenvaihtokaveria Vitelestä. Sotilaan arki oli kuitenkin pääosassa. Samalla se tarkoitti, että sotatoimia ei kuvattu, haavoittumisesta kerrottiin huumorisävytteisesti ja muutenkin noudatettiin sotilaille annettuja ohjeita kirjeiden sisällöstä.

Into Hovilan kirjeet tarjosivat mielenkiintoisen vertauskohdan: vaimolle kirjoitettiin myös sodan ikävistä puolista, tosin lakonisen toteavasti, mutta kuitenkin. Mainittiin myös paikkatietoja, toisin kuin Erkin kirjeissä. Kirjeissä Evalle sensuurin vaikutus on ilmeinen. Toisaalta varmaan otettiin huomioon pikkusiskon vastaanottokyky. Monet tosiasiat olisivat häntä varmaankin järkyttäneet. Kyse oli siis toisaalta sotasensuurista ja toisaalta itsesensuurista, pikkusiskon suojelusta.

Tutkimuksen kohteena ollut kokoelma tarjosi mielenkiintoisen näkymän siihen, kuinka kirjeenvaihdossa korostuivat arkiset asiat, ei niinkään informointi sotatapahtumista ja rintaman liikkeistä. Se kertoo, kuinka ihmisen arki korostui asemasotavaiheen aikana, mutta samalla myös siitä, kuinka arki yleensäkin on keskeinen ihmisen elämässä. Ehkä kaivattiin myös kotirintaman arkea sodan arjen keskellä. Haaveiltiin jo rauhasta taistelun jälkeen.

Avainsanat: arjen diskurssit, diskurssintutkimus, sota-ajan kirjeet, sensuuri, pikkusisko

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	3
2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT.....	5
2.1 Sota-ajan kirjeet tutkimusaineistona.....	5
2.2 Diskurssintutkimus.....	6
3 AINEISTO JA TUTKIMUSETIIKKA.....	8
3.1 Aineiston esittely.....	8
3.2 Tutkimusetiikka.....	8
4 KIRJEIDEN KONTEKSTI.....	10
4.1 Suomi sodassa.....	10
4.2 Erik ja Eva.....	11
4.3 Erkin sota ja Intonkin.....	11
5 AINEISTON ANALYYSI.....	16
5.1 Ajanvietto.....	16
5.1.1 Puhdetyöt.....	16
5.1.2 Kirjat.....	18
5.1.3 Musiikki.....	19
5.1.4 Retket.....	20
5.2 Ruokailu.....	21
5.3 Majoitus.....	22
6 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	24
LÄHTEET.....	25
LIITTEET.....	27

JOHDANTO

Sisko ja sen veli. Näin otsikoitiin taannoin eräs suomalainen komediasarja. Tämä tutkielma ei kuitenkaan käsittele komediaa. Pikemminkin on vakavasta asiasta, elämästä ja kuolemasta, sodankäynnistä ja siitä, miten eräs upseeri sen kokee ja varsinkin siitä, mitä hän sisarelleen aiheesta kirjoittaa. Toki hän pyrkii sodan kokemuksia katsomaan myös huumorin näkökulmasta, mutta silloinkin on kyse lähinnä vaikeiden asioiden sanomisesta pikkusiskolle sopivalla tavalla lieventäen tai karsien. Tämä johtaa siihen, että hän esittelee lähinnä sotilaan arkea varsinaisen sotimisen unohtaen.

Aiheenani on arjen diskurssi Erik Inveniuksen kirjeissä sisarelleen Evalle. Aiheen pariin minut ohjasi sota-ajan kirjeenvaihdon lingvistinen tutkimus -kurssi viime keväänä. Kirjeiden tutkimisen hyödyllisyydestä vakuutuin pro gradu -tutkielmassani, jonka laadin keväällä 2021. Tutkintoaineena oli tuolloin kirjallisuus ja tutkielmassani käsitelin taidemaalarikirjailija Kaarlo Atran ensimmäistä teosta *Valhetta*. Asiassa oli erinomaisesti avuksi kokoelma hänen kirjeitään, eritoten kirjeenvaihto eräiden muiden kirjailijoiden kanssa.

Sota-ajan kirjeet ovat aivan omanlaisensa ilmiö 1900-luvun Suomessa, erityisesti kun puhutaan talvi- ja jatkosodan ajasta. Rintama sijaitsi erillään, mutta toisaalla lähellä suomalaista siviilielämää. Viestien kulku oli suhteellisen nopeaa. Samalla sotilaiden kirjeiden sisältöä sensuroitiin ja kun tämä tiedettiin, sotilaat myös kiinnittivät erityistä huomiota viestiensä sisältöön.

Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston kokoelmasta löytyy eniten avioparien välistä kirjeenvaihtoa. Naimattomat sotilaat kirjoittivat tietysti myös vanhemmilleen, sisaruksilleen, muille sukulaisilleen ja kavereilleen. Vertailuaineistonani oleva *Kertun ja Inton sodanajan kirjeet* (2013) edustaa tyypillisintä tapausta, avioparin välistä kirjeenvaihtoa. Sen sijaan tutkielmani varsinainen kohde (SAK 250) sisältää upseerin kirjeitä pikkusiskolleen ja on sellaisenaan vähemmän tavanomainen sodanajan kirjekokoelmien joukossa. Mielenkiintoni tässä tutkielmassa kohdistuukin siihen, mitä kirjoitetaan pikkusiskolle ja toisaalta siihen, mitä jätetään kirjoittamatta. Samalla voi päätellä jotakin siitä, miten sensuuri vaikuttaa kirjeiden sisältöön ja mitä puolestaan itsesensuuri.

Osana Kansanperinteen arkiston käsikirjoituskokoelmaan kuuluu yli 70.000 sota-ajan kirjettä ja korttia. Kiinnostuksesta aiheeseen kertoo julkaisu *Kirjeitä sodasta* (2013), joka kertoo kirjoittamisen tavasta ja merkityksestä kriisiaikoina, ja jonka ovat toimittaneet Marko Tikka, Ilari Taskinen ja Seija-Leena Nevala-Nurmi. Opiskelijoiden kiinnostuksesta kertoo puolestaan Liisa Mustanojan toimittama

teos *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita* (2017), joka sisältää opiskelijoiden kirjoittamia tutkimusartikkeleita. Pro gradu -tutkielmia on niin ikään syntynyt sota-ajan kirjekokoelman pohjalta.

Kirjeet ja niiden kirjoittaminen eivät tietenkään ole mikään 1900-luvun ilmiö. Tästä todistaa muun muassa *Kirjeet ja historiantutkimus* (2011) -julkaisu, jonka ovat toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Teoksen artikkelit ”tarjoavat laajan historiallisen perspektiivin Ciceron ajoista uusimpaan aikaan asti”. Kiinnostus arkipäivän historiaan ja mikrohistoriaan on tuonut kirjeet kuitenkin uudella tavalla tutkimuksen kohteiksi 1900-luvun jälkipuoliskolla. Tästä suuntauksesta kertoo myös sota-ajan kirjeiden tutkiminen. Menneisiin vuosisatoihin verrattuna suomalaisten sota-ajan kirjeiden erikoisuus onkin, että niiden kirjoittajat edustavat kaikkia kansanryhmiä, kirjoittaminen ja kirjoitustaito ei ollutkaan enää yläluokkainen harrastus. Kiitos tästä kuulunee suomalaiselle kansakoululle. Tietysti taidot vielä karttuivat kirjoitettaessa.

Nyky-suomen sanakirja (1989) määrittelee arjen juhlattomaksi ajaksi; arkeen kuuluu aherrus, jokapäiväisyys, tavallisuus. Arki on runotonta todellisuutta. Arkisuus on myös karua, yksinkertaista, proosallista, jopa banaalia. Tällaista näkökulmaa sotilaan elämään tarjoilee Erkki kirjeissään sisarelleen. Tutkielmassa lähestyn Erkin arkea ajanvieton, ruokailun ja majoituksen näkökulmista. Taustaa hahmottaessa huomaa, että Erkin kirjeissä ei ole juuri lainkaan esillä sodan konteksti, siksi käytän vertailukohtana *Kertun ja Inton sodanajan kirjeet* (2013) -kokoelmaa.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Tutkimukseni lähtökohtana on kokoelma Erik Inveniuksen pikkusiskolleen lähettämiä kirjeitä, joihin sovellan diskurssitutkimusta. Tarkastelen kokoelmaa arjen diskurssien näkökulmasta etsien samalla näiden aladiskursseja. Kontekstin haussa on apuna kokoelma Into Hovilan kirjeitä, jotka samalla ovat vertailukohtana Erik Inveniuksen kirjeille.

Aihettani lähestyn seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

1. Millaisia arjen diskursseja esiintyy kokoelman kirjeissä?
2. Mitä ne kertovat sotilaan arjesta ja mitä jättävät kertomatta?

2.1 Sota-ajan kirjeet tutkimusaineistona

Sota-aikana kirjeet olivat elonmerkki rintamalta, sekä sotarintamalta kotiin että kotirintamalta sotaan. Kirje oli niin tärkeä, ettei sitä suinkaan heitetty pois, vaan säilytettiin lukemisen jälkeen muistona. Toki asiasisältönsä vuoksi, mutta varmaan myös siksi, että se kertoi tunteista ja viesteihin sinänsä liittyi paljon tunteita. Kirjeenvaihtoahan käytiin paljon läheisten sukulaisten kesken tai esimerkiksi seurustelukumppanien kanssa. Sota-ajan kirjeistä toimitetut kirjat kertovat osaltaan kirjeiden merkityksestä myös jälkipolville. Nämä kirjat ovatkin suku- ja kylähistoriikkien ohessa muodostuneet keskeisiksi ei-fiktiivisten omakustanteiden julkaisutoiminnassa. Sotahistoriaan ne ovat niin ikään tuoneet uuden näkökulman mikrohistoriallisen korostuksen myötä. (Tikka & Taskinen & Nevala-Nurmi 2015, 6–8.)

Kirjeiden sisältöön vaikutti osaltaan sotasensuuri. Pyrittiin kiinnittämään huomiota siihen, että joukkojen oleskelu- ja sijaintipaikkoja ei mainittu. Sotilasarvoista oli sallittu vain sotamies. Tarkkailu oli siinä mielessä onnistunutta, että kun tiedettiin, mihin sensuuri kiinnitti huomiota, karsittiin näitä tietoja omista kirjeistä: ohjeita noudatettiin, syntyi eräänlainen itsesensuuri. Samalla vaiettiin muutenkin rintamakokemuksista: voidaan puhua suorastaan vaikenemisen kulttuurista. Haluttiin säästää läheisiä vaikenemalla sodan julmuuksista, mikä tietysti johti puheenaiheiden kaventumiseen, keskityttiin arkisiin asioihin ja sotilaan varsinainen työ jäi tämän ulkopuolelle. Toki oma ahdistus saattoi toisinaan kasvaa niin suureksi, että rankoistakin kokemuksista oli pakko kirjoittaa,

traumaattiset asiat vaativat jakamista, vaikka niiden tiedettiinkin ahdistavan ja huolestuttavan läheisiä (Metsberg 2015, 30–58.)

Kun tutkitaan kirjekokoelmaa, pitää luonnollisesti tiedostaa, että kirjeet eivät kerro kaikkea. Se, mitä kirjeisiin tallennetaan, on valikoitua: jotain on jätetty sanomatta, jotain korostetaan, jotain vähätellään. Lisäksi kokoelmasta on kirjeitä saatettu hävittää, koska ne ovat sisältäneet jotain arkaluonteiseksi koettua, tai ne ovat tarkoittamattakin ajan saatossa kadonneet. Kun sota-ajan kirjeistä on puhe, rintamalle lähetetyt lienevät kadonneet todennäköisemmin kuin kotiin saapuneet. Tosin nämä ongelmat koskevat kaikkea historian tutkimista: joudutaan tekemään johtopäätöksiä aukollisen materiaalin perusteella.

2.2 Diskurssintutkimus

Diskurssianalyysin voi määritellä ”kielenkäytön ja muun merkitysväritteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä” (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 17).

Diskurssintutkimuksen lähtökohdiksi Pietikäinen ja Mäntynen mainitsevat muun muassa, että kielenkäytön avulla luodaan sosiaalista todellisuutta, mutta samalla tuo todellisuus vaikuttaa kieleen ja siihen, miten kieltä käytetään. Kielenkäyttö riippuu tilanteesta ja kieli on resurssi, jota voidaan käyttää eri tavoin. Diskurssintutkimuksessa yhdistyvät kielenkäyttö sekä tilanteinen, ajallinen ja yhteiskunnallinen konteksti. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 26).

Konteksti on diskurssintutkimuksen keskeinen käsite. Tutkijan kohteena on kielenkäytön lisäksi tilanne, jossa kieltä käytetään. Näin voidaan käsitellä esimerkiksi asiayhteyttä, toimintaympäristöä tai yhteiskunnallista tilaa. Kontekstit voivat olla myös monikerroksisia (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 39–42.) Sanan merkitys on siis varsin laaja; Pietikäinen ja Mäntynen ilmaisevat näinkin: ”Sillä tarkoitetaan kaikkia niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat merkityksen muodostumiseen sekä mahdollistavat ja rajaavat sen käyttämistä ja tulkitsemista” (2009, 30). Jokinen, Juhila ja Suoninen korostavat, että kontekstin moniulotteisuutta ei tarvitse nähdä kiusallisena ja eliminoitavana tekijänä, vaan diskursiiviseen maailmaan kuuluvana, joka ”rikastuttaa aineiston analyysiä” (Jokinen & Juhila & Suonio 2016, 36). Näillä korostuksilla perustelen laajaa paneutumistani tutkittavien kirjeiden kontekstiin.

Tarkastelun keskeisin kohde ei ole yksilö vaan sosiaaliset käytännöt (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 43). Silti katson, että kirjeenvaihdon kannalta on eduksi tietää jotain kirjoittajista ja varsinkin heidän taustoistaan, mikä auttaa ymmärtämään tekstin taustalla olevia sosiaalisia käytäntöjä. Tähän voinee soveltaa subjektiposition käsitettä, jonka avulla analysoidaan toiminnan rajoituksia (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 45). Kun sanotaan, että ”diskurssianalyysin avulla on mahdollista nostaa esiin vaihtoehtoisia sosiaalisen todellisuuden jäsennyksiä” (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 50), tulee tämä mielestäni esiin esimerkiksi vertailtaessa aineistoon kuuluvia Erkin ja Inton kirjeitä keskenään. Samalla subjektipositiokin on käytössä. Erkki (isovelji) pyrkii häivyttämään sodan raakaa todellisuutta siskolleen viestiessä, kun taas Into (aviomies) kertoo vaimolleen taisteluissa tulleista tappioista lakonisen toteavasti. Ei siis ole kyse lauseenjäsennyksestä, vaan siitä, että sosiaalista todellisuutta jäsennetään eri tavoin.

3 AINEISTO JA TUTKIMUSETIIKKA

3.1 Aineiston esittely

Aineistonani on Kansanperinteen arkiston kirjekokoelma SAK 250. Nuo sota-ajan kirjeet on arkistoon luovuttanut Eeva Anero (e Värre e Invenius), joka ne on sota-aikana saanut veljeltään Erik Inveniukselta (sittemmin Värre) vuosina 1940–1944 (Amé 1999, 41–42). Kirjeitä on kaikkiaan 32, lisäksi kokoelmaan kuuluu kolme postikorttia. Vuonna 1940 kirjoitettuja kirjeitä on kolme, vuonna 1941 kuusi (kun lasketaan Erkin kirjeen liitteenä oleva Katri Ipatovan kirje yhdeksi) ja yksi kortti, 1942 kaksitoista kirjettä ja kaksi korttia, 1943 seitsemän ja 1944 enää neljä kirjettä.

Vertailuaineistona luvussa neljä käytän Kimmo Hovilan toimittamaa kirjekokoelmaa *Inton ja Kertun sodanajan kirjeet*. Kokoelma käsittää pääasiassa vuonna 1937 avioituneen pariskunnan kirjeitä toisilleen. Ensimmäinen on päivätty 25.7.1939 ja viimeinen 11.11.1944. Into oli somerolainen vuonna 1910 syntynyt talonisäntä, joka taisteli jo talvisodassa. Hän oli käynyt kiertokoulua ja neljä vuotta kansakoulua ja vuonna 1928 Päivölän maamieskoulun. (Hovila 2013, 7–17). Poimintani koskevat Inton kirjeitä ja niitäkin käytän vain sodan kontekstin selostamisen kohdalla. Toki olisin voinut vertailla kirjeitä myös niin, että Erkin kohdalla olisi puhuttu hänen kiinnostuksestaan sisaren opintoihin ja Inton kohdalla hänen kiinnostuksestaan talonpitoon, kun hän isäntänä itse oli rintamalla.

Vertailtaessa näitä kahta upseeria, Erkkiä ja Intoa on tietenkin huomattava, että Erkki oli hyvin koulutettu kaupunkilainen, poikamies. Into puolestaan vähän koulutettu, jo talvisodan käynyt, aika tuore aviomies. Intolla oli vastuullaan maatila, Erkillä ei liene varsinaisia siviilivastuita ollut.

Tutkielmassani käytän huomattavan paljon suoria lainauksia kirjekokoelmista. Katson, että niiden avulla tulkintani paikantuvat konteksteihinsa ja samalla aineisto tulee esitellyksi riittävän laajasti lukijalle. Tässä perustelussa liityn Erkki Pehkosen esittämiin näkökohtiin (Pehkonen 2015, 73).

3.2 Tutkimusetiikka

Valtiollisen tarkkailun vaikutus näkyy Erik Inveniuksen kirjeissä jonkinlaisena itsesensuurina. Hän ei juurikaan mainitse paikannimiä eivätkä kirjeet muutenkaan valaise sodan kulkua. Oli kyse upseerille sopivasta toimintatavasta. Samalla isovelji suojeli pikkusiskoaan sellaiselta todellisuudelta, joka olisi tämän mieltä järkyttänyt, lastensuojelua siis. Tietysti sota ulotti vaikutuksensa myös Tampereelle, jossa Eva vanhempineen asui, eikä Eva varmaan muutenkaan elänyt tiedotuksellisessa umpiossa. Silti rintaman tapahtumat isonveljen kokemina olisivat voineet järkyttää tai ainakin lisätä huolta läheisen kohtalosta. Siksi kuvattiin arkisia asioita ja kyseltiin koulumenestystä.

Sisällön rajausten vuoksi en tutkimuseettisiä ongelmia kokoelmien kohdalla näe, vaikka henkilöistä puhutaankin heidän oikeilla nimillään. Erkin kirjeet ovat hänen sisarensa Kansanperinteen arkistoon luovuttamia. Luovutuksen yhteydessä hänellä on osaltaan ollut mahdollisuus karsia ne kirjeet, jotka hän on kokenut sisältönsä puolesta jollain tavalla ongelmalliseksi. Inton kirjeenvaihto puolestaan on talletettu hänen poikansa toimittamaan kirjaan. Lisäksi Inveniuksen sisarukset ja Hovilan aviopari ovat jo kuolleet. Katson, että asioiden yksityisyydestä mahdollisesti nousevat tutkimuseettiset ongelmat ovat näin ollen varsin vähäiset elleivät olemattomat. Kirjeiden sisällössä ei ole mielestäni edes mitään sellaista, jossa hienotunteisuus edellyttäisi karsintaa.

4 KIRJEIDEN KONTEKSTI

Kirjekokoelman ymmärtämisen ja analysoinnin kannalta on merkittävää kirjoittamisajan konteksti, johon tässä tapauksessa kuuluu erityisesti Neuvostoliiton kanssa käytävä sota. Kontekstin monikerroksisuutta painottaen voisi aloittaa jo ajan eurooppalaisesta tilanteesta ottaen esimerkiksi huomioon saksalaisten antautumisen Stalingradissa tammikuussa 1943. Sen varmaan suomalaisetkin huomasivat ja siitä seurasi asennemuutoksia: tarkkanäköisimmät näkivät siinä koko sodan käänteen.

Valitsemani konteksti on kuitenkin suomalaisen sodan konteksti. On totuttu puhumaan jatkosodasta ja edeltävän taistelujakson kohdalla talvisodasta. Ilman sotaa nyt tutkittavaa kirjekokoelmaa ei olisi syntynyt. Yhtä lailla on tarpeellista tuntee kirjeiden kirjoittajan ja saajan taustoja. Tässä tapauksessa isovelji kirjoittaa pikkusiskolleen: asenne on opettavainen, kirjoitetaan sotilaiden arjesta ja vältetään ikävien asioiden esille tuomista, huumoriakin viljellään. Kirjeistä näkyy myös perheen sosiaalinen asema: koulutettua väkeä, käsiala on ajan standardin mukaista ja ajatukset kyetään ilmaisemaan selkeästi.

4.1 Suomi sodassa

Neuvostoliiton asevoimat aloittivat sotatoimet Suomea vastaan 30.11.1939. Rauhansopimus allekirjoitettiin Moskovassa 12.3.1940. Tuon sopimuksen mukaiset alueluovutukset Karjalan kannaksella ja Laatokan Karjalassa koettiin yleisesti Suomessa raskaina. Tilanne johtikin Suomen ja Saksan lähentymiseen Suomen liukumiseen uudelleen sotaan, joka katsottiin alkaneeksi 25.6.1941.

Jatkosodan alkaessa Suomen sotilaallinen kyvykkyys oli huomattavasti suurempi kuin aiemmin, mikä näkyi myös sotamenestyksessä. Leningradin suunnalla suomalaiset eivät halunneet edetä kaupungin puolustusvyöhykkeelle. Laatokan pohjoispuolella edettiin kuitenkin Syvärille ja Ääniselle, eli huomattavasti yli Tarton rauhassa määritellyn rajalinjan; Petroskoi vallattiin lokakuussa 1941. Osaltaan menestykseen vaikutti se, että rintamavastuu pohjoisessa oli saksalaisilla. Ehkä on

hyvä huomata, että rajalinja Suur-Suomi haaveissa oli vielä huomattavasti idempänä kuin minne todellisuudessa päästiin. Kun välirauha solmittiin 19.9.1944, haaveista jouduttiin luopumaan ja sotamenestyskin Suomen osalta jäi väliaikaiseksi. (Ohto Manninen, 274–416.)

4.2 Erik ja Eva

Kokoelman kirjeet kulkivat Erik Inveniukselta (sittemmin Erkki Valdemar Värre, 2.2.1916–20.9.1976) hänen sisarelleen Evalle (sittemmin Eeva Maria Värre, 22.6.1925–16.10.1995), joka 1964 avioitui Gea Gunnar Aneron kanssa ja käytti sukunimenään Aneroa (Amé 1999, 41–42).

Sukukirja vuodelta 1999 mainitsee Erkki Värren kauppatieteen maisterina ja valimon johtajana, historian ja kansatieteen harrastajana. Eeva Värre puolestaan esitellään filosofian maisterina ja lehtorina, sukunsa ja paikallishistorian tuntijana. (Amé 1999, 41–49.) Sisarusarjaan kuului myös Ilmari Evert (1918–1922) (Amé 1999, 37). Erikistä käytän tässä tutkielmassa nimeä Erkki, jota hän itsekin tervehdyksissään itsestään käyttää ja jossain vaiheessa on sen myöhemmin vaihtanut viralliseksi etunimekseen.

Erikin ja Evan äiti oli Ellen Maria (e Lauha e Lindeqvist, 28.6.1891–1.6.1957). Hän oli päässyt ylioppilaaksi Tampereen Tyttölyseosta 1911 ja sen lisäksi suorittanut konekirjoitus- ja kauppakirjeenvaihtokurssin Stockholms Högre Handelsläroverketissa. Hän avioitui 1915 Evert Konstantin Inveniuksen kanssa (s 31.3.1875). Puuseppänä toiminut Invenius täydensi opintojaan ulkomaisissa ammattiopistoissa ja liikkeissä. Hänen huonekalutehtaansa sijaitsi Tampereella Hämeenkatu 4:ssä. Ellen Marian kautta suvun juuret ulottuvat keskiajalle Taivassalon Särkilahtiin. (Amé 1999, 3, 37.)

4.3 Erkin sota ja Intonkin

Tutkittavan kokoelman ensimmäinen kirje on päivätty välirauhan aikana 7.7.1940. Siinä Erkki kertoo sisarelleen joutuvansa luultavasti RUK:iin kurssille, joka alkaa 12. päivä. Seuraava kirje onkin jo päivätty ”RUK 4.8.40”. Opiskelun alusta Erkki kertoo:

meillä oli viime perjantaina ensimmäinen tentti ja siihen piti muka vähän valmistautua, joten vapaa-ajat menivät Varuskuntaohjesäännön (VKO) ja Sisäpalvelusohjesäännön (SO) sekä Sotaväen Rikoslain ja Järjestyssäännön ”miellyttävässä” seurassa.

Sodan todellisuus ei silti aivan jatkuvasti ollut vielä mielessä, elokuviinkin ehdittiin:

Ja silloin välillä unohtui kokonaan, että sitä oltiinkin ”väessä”, mutta aina väliajalla karvas totuus tuli mieleen. Luulin olevani Lontoossa sellaisessa hienossa huvilassa, jonka omisti Miss Ellien Fortune. Sen filmin nimi oli ”Koko perhe hummaamassa” ja olikin se aikamoista amerikkalaista hassuttelua, joka hyvin sopi sotapojan mentaliteetille. (Kirje 4.8.1940.)

Lukemista upseerikoulutus ilmeisesti vaati, koska se kirjeissä korostuu, 2.12.1940 päivätyssä kirjeessä Erkki luettelee työn alla olevia aiheita:

Tiedätkö, mitä minä nykyään luen, paitsi kaasutekniikka ja kaasutaktiikkaa ja kaasukemiaa ja kaasufysiikkaa. Niin se semmoinen on Jalmari Finnen Nuijasota. Joopa joo. Ihmettelet kai, mistä se sellainen innostus on nyt tullut, mutta johtunee se kai siitä, että kun nyt kerran olen sotakoulussa otan asian oikein perusteellisesti

Huhtikuussa tuntui opiskeluinto jo aika lailla hiipuneen:

Meidän täytyisi Eva lähteä yhdessä joskus Lappiin. Ostamme vaikka sellaisen tandem – polkupyörän, sillä on kuulemma helppo ja kevyt ajaa ja nopeasti pääsee. Lyömme rynttyyt selkään ja sitten matkaan. Eiks je? Kun tämä kirottu sotaväki joskus loppuisi. (Kirje 27.4.1941.)

Syyskuisessa kirjeessä näkyy jo sitten se, että opiskelut on opiskeltu ja on siirrytty tositoimiin. Sisko rakas saa viestin, joka on kirjoitettu ”kahden lakanan välistä”: ”Sirpale on kyllä siellä sisällä, mutta ehkä se sieltä tulee. Vähän se haava jo märkii, kai se ajaa pois sieltä mikä on liikaa. Istumista se ruoja haittaa, maata voi hyvin”. (Kirje 13.9.1941.) Paraneminen edistyy kuitenkin hyvin ja joulukuussa ollaan jo ratsastamassa adjutanttin kanssa:

Kirjoitin juuri kiitoskirjeen eräälle sairaanhoitajattarelle sinne Savonlinnaan, sillä olin pari päivää sitten ratsastamassa n. 10 km ja peffa kesti sen aivan hyvin. Hyväksi ne minut siellä paikkasivat. Olikin taas hauskaa istua Vihurin selkään ja ravata talvisia metsäteitä, olimme yhdessä adjutanttin (pikku Matti Ingmanin kanssa, pituus 186 cm paino 87 kg). (Kirje 5.12.1941.)

Uudenvuoden aattona Erkki kertoo Vitelen maisemista. On siis siirrytty Tarton rauhan rajan tuolle puolen. Asuntona on karjalaistalo, jota veli kuvailee. Mukana on myös kirje paikalliselta koululaiselta Katri Ipatovalta, joka toivoo kirjettä Suomesta (Kirje 31.12.1941). LIITE 1. Kirje Alavitelestä on kokoelmassa sikäli poikkeuksellinen, että veljen asuinpaikka Rintamalla käy siitä hyvin selväksi. Selityksenä voisi olla, että Tarton rauhan oli ylitetty ja tunnelmat siinä mielessä korkealla.

Loma-asiat tulevat rintamalla silloin tällöin mieleen. Tammikuun kirjeessä mainitaankin: ”Tulin siinä 20 p:n nurkilla (Kirje 10.1.1942). Toisinaan viesteissä on kyllästymisen sävyjä: ”Sillä tavalla minäkin koetan ajatella, vaikka se näin kolmen yhtämittaisen vuoden jälkeen tämä isänmaanpalveleminenkin alkaa jo tuntua silta, että kaipaisi vähän vaihtelua” (Kirje 30.8.1942). Siksi

odotellaan aikojen muutosta: ”Tässä nurkassa on palanen sitä joulua, joka joskus vietetään tilallani Särkilahdessa, kunhan ajat tästä selkiävät” (Kirje 19.12.1942). LIITE 2.

Joskus on jopa kateutta niitä asetovereita kohtaan, jotka saavat viettää normaalimpaa elämää: ”Ahti Virtanen on muuten Seinäjoella ilmasuojelupäällikkönä, olenko sen jo kirjoittanut. Hänellä on melko hyvät oltavat. Yksityissihteeri kirjoittaa kirjeetkin” (Kirje 10.1.1942).

Sisaren opiskeluista Erkki on siinä määrin huolestunut, että viljelee parissa kirjeessään ruotsin kieltä. Samalla suositellaan sisarelle harjoitukseksi vieraalla kielellä kirjoittamista: ”Det är ja bra övning för Dig att skriva på främmande språk, skriv åt Pirkko på tyska eller engelska”. (Kirjeet 1.10.1942 ja 11.10.1942.) Komppanianpäälliköiden kurssilla Erkki on vielä pitkänäperjantaina 1944. Hän mainitsee myös kapteeni Sylvänteen, joka on ”hyvä ystäväni sotapolulla”, kuulunut koko sodan ajan samaan rykmenttiin. Kurssin päättäjäiset oli järjestetty Aunukseen, siellä Erkki keskustelee ratsumestari Creutzin kanssa slaavilaisesta ja itämaisesta musiikista. (Kirje pitkänäperjantaina 1944.)

Tämä kirjevalikoima kertoo jotain Erkin sotataipaleesta reserviupseerikoulusta alkaen ja jatkuen viimeiseen kirjeeseen 8.6.1944. Sodan kulusta ne kertovat kovin vähän. Haavoittuminen toki mainitaan, hieman huumorilla höystäen. Paraneminen oli kuitenkin nopeaa ja pian ”peffa” kesti jo ratsastamisenkin. Vitele-kirje oli sikäli poikkeava, että kirjeessä mainittiin paikka ja samalla kuvattiin paikallisten elinoloja. Poikkeavaa tilanteessa oli tietysti myös se, että oli ylitetty Tarton rauhan raja ja saavuttu Neuvostoliiton puolelle. Minkäänlaista innostusta Suomen laajentumisesta ei kirjeestä silti havaitse.

Erkin tavoin Into Hovila sai komennuksen reserviupseerikouluun. Hänen kouluttautumisensa tapahtui Kankaanpäässä kurssilla numero 46. Kurssi kesti 28.3.-29.6.1940. (Hovila 2013, 35–43.) Tuntemukset olivat toisinaan yhtä kärsimättömiä kuin Erkilläkin; kirjeestä Kertulle:

Alkoi koko sotahomma tympiä ja ajattelin, että kun sentään pääsisi vaan kotiin. Meille ilmoitettiin, että täältä voi päästä pois, jos on erikoisen painava syy. No, tietysti minä olin heti valmis lähtemään, samoin Alpo ja Sipi. (Kirje Kertulle 24.4.1940.)

Sillä kertaa aie ei onnistunut, mutta toivoa kuitenkin eläteltiin, taas kirjoitettiin vaimolle:

Olen niin kyllästynyt tähän sotahommaan. Olen saanut pari varoitusta haluttomuudesta, ja jos vielä yksi tulee, niin selvä on, saan litterat kotiin. Moni on jo saanut, kun on katsottu, ettei sovellu upseeriksi. Olen huonoissa väleissä joukkueenjohtajan kanssa ja on mahdollista, että tulen kesken pois. Se ei haittaa, olen saanut tarpeekseni sodasta. Sen lujan talven jälkeen ovat hermot sen verran lamautuneet, että halu on poissa. (Kirje Kertulle 6.6.1940.)

Sotatoimiin kuitenkin lopulta jouduttiin. Paikannimien mainitsematta jättämisessä Into ei ollut lainkaan niin tarkka kuin Erkki. Tosin maininnat vähenevät sodan edetessä, ehkäpä myöhemmin saavutettu esimiesasema lisäsi tässä vastuuntunnetta. Tuulosjoki mainitaan elokuussa 1941 ja että kyseessä on puolustustehtävä, ei hyökkäys (Kirje Kertulle 18.8.1941). Terveisiä tulee myös Sääntämäjoen varrelta, vastustajaakin arvioidaan:

Nyt sitä ollaan taas välillä puolustuksessa. Kyllä tämä on paljon helpompaa kuin hyökkäys. Ryssällä ei taida olla paljon kranaatteja, eikä tykkejäkään. Ovat ilmeisesti jääneet tien varsiin. Kymmenkunta kranaattia päivässä tulee parin kilometrin lohkolle. Meikäläiset antavat ainakin kolmesataa kranaattia päivässä yhtä suurelle alueelle. Osat ovat vaihtuneet toissatalvisesta. (Kirje Kertulle 21.8.1941.)

Sitten mainitaan Aunus (Kirje Kertulle 6.9.1941) ja Syväri. Ollaan reservissä Uutujärvellä (Kirje Kertulle 10.9.1941). Huonojakin uutisia kerrotaan:

Rakas Kerttu! Terveiset täältä Syvärin takaa. Kiitos kumisaappaista. Ehdin saada ne parahiksi. Lähdimme hurjalle retkelle ryssän selän taakse Syvärin toiselle puolelle. Olemme olleet jo kolme vuorokautta. Hurjasti on tapeltu koko ajan. Ei ole voinut kirjoittaakaan, kun ei ole saanut postia pois. Vasta nyt saan kirjeen lähtemään, jos pystyn kymmenessä minuutissa kirjoittamaan. Huonoja uutisia kuuluu: Dammertin Esko kaatui 13. päivä ja Jantusen Olli 12. päivä. Seppälän Olavi haavoittui lievästi käteen. Toivosen Sulo Ihamäestä ja Aarre Hurmerinta kaatuivat. Muita tuttuja ei kaatunut. Itse voin hyvin. Tänä iltana selittää kai täältä pois. Kirjoitin aamulla kortin, jossa ilmoitin Jantusen kaatumisesta. Leo otti Eskon kampeet, valokuvauskoneen, kellon ym. Esko ei kuollut heti. Sain juuri kuulla, että vasta matkalla sairaalaan hän oli kuollut. Hei taas! Älä ole huolissasi. Kyllä pärjään! Into. (Kirje Kertulle 14.9.1941.)

Syyskuussa on saavutettu jo Syvärin voimalaitos (Kirje Kertulle 22.9.1941). Lokakuussa Into kirjoittaa olevansa sotasairaalassa vanhassa luostarissa, ”muutama kilometri Syväritä”. Hän on selvinnyt kuitenkin vähällä: ”Sain luodin oikean sääreni lihakseeseen pituussuunnassa, ei rikkonut luita. Pääsin itse kävelemään sidontapaikalle.” (Kirje Kertulle 23.10.1941). Seuraavassa kirjeessä hän kertoo olevansa ”lähempänä kotokulmaa” Salmin sotasairaalassa” (Kirje Kertulle 25.10.1941). Helmikuussa ollaan jälleen etulinjassa:

Terve taas täältä Lotinanpellostä. Olemme taas kyttäämässä ryssää. Ei tämä hullumpaa hommaa ole, kun on hyvät asemat ja hyvä näköala kaupungille. Nyt on parhailaan hyvä kuutamo. Näkee yölläkin Syvärin toiselle rannalle. Pari kolme viikkoa vielä, niin tulee vettä jäälle. Silloin kastuvat ryssän tassut, sitten ei ole hätäpäivää. (Kirje Kertulle 27.2.1942.)

Into Hovila lomautettiin 1.6.1942-12.2.1943 väliseksi ajaksi (Hovila 2013, 123). Helmikuussa Into sitten jo opiskelikin päällystökoulussa Tuusulassa (Kirje Kertulle 12.2.1943). Välillä hänellä oli toiveena päästä kotijoukkojen esikuntaan Forssaan (Kirje Kertulle 31.3.1943), mutta sitten paikkana onkin Nurmes, jossa hän joutuu pitämään panssarintorjuntakurssia (Kirjeet Kertulle 26. ja 28.5.1943).

Joulukuussa Into on Lahdenpohjassa, Laatokan rannalla (Hovila 2013, 165). Kesällä Into viestii olevansa divisioonan portaassa, jonne tykkien jyske kuuluu ”Syskyjärveltä päin” (Kirje Kertulle 12.7.1944). Elokuussa kirje tulee sieltä (Kirje Kertulle 5.8.1944). Marraskuussa telttailaan Punkasalmen aseman lähellä (Kirje Kertulle 4.11.1944) ja kortti Savonlinnasta kehottaa lämmittämään kotisaunan 17. päivä (Kortti 11.11.1944).

Inton taivalta sotilaana pystyy siis seuraamaan huomattavasti tarkemmin hänen vaimolleen kirjoittamista kirjeistä kuin Erkin taivalta sisarelleen Evalle kirjoittamista. Kuolemantapauksista ja haavoittumisistakin kerrotaan. Tietysti on huomattava, että Erkki kirjoitti myös vanhemmilleen ja arvattavasti monille muillekin. Vaikka näiden kirjeiden sisällöstä ei olekaan tietoa, voi arvailla, että ainakin vanhemmilleen Erkki selvitti sotansa kulkua tarkemmin kuin kirjeissä pikkusiskolle. Varmasti Eva sai osansa tiedoista vanhemmiltaan, ehkä suodatettuina.

5 Aineiston analyysi

Pilke ja Kleemola luonnehtivat sotilaan arkea jatkosodan rintamalla ikäväätorjunnaksi ja ruoanjatkeen haalimiseksi sekä henkisen ja ruumiillisen kunnon ylläpitämiseksi. He tarkentavat asiaa näin: Puhdetyöt ja viihdytyskiertueet, musiikin harrastus, opiskelu, urheilu sekä erilaiset pelit – myös parjattu korttien läiskiminen – olivat asemasodan pitkinä, tapahtumaköyhinä vuosina arvokkaita sotaväsymyksen ehkäisijöitä ja osaltaan myös henkisen kestävyuden ylläpitäjiä, vaikka niitä myöhemmin, sodan käännyttyä tappiolliseksi, moitittiinkin. Samalla puhdetyöt kehittivät kädentaitoja, toivat iloa tekijän läheisille ja joskus kaivattuja lisätulojakin sotilaalle. (Pilke & Kleemola 2015, 8.)

Tässä tutkielmassa keskityn Erkki Inveniuksen kuvaukseen hänen omasta sotilaan arjestaan ja siinä erityisesti ajanviettoon, ruokailuun ja majoitukseen. Ne ovat asioita, joihin myös Erkki keskittyy kirjeissään. Toki hän on kiinnostunut esimerkiksi sisaren koulunkäynnistä ja joistain muistakin kysymyksistä, mutta valitsemani asiat muodostavat kokonaisuuden, jonka osat liittyvät saumatta yhteen ja muodostavat näin selkeän näkökulman Erkin arkeen.

5.1 Ajanvietto

5.1.1 Puhdetyöt

Olli Kleemola näkee sota-ajan puhdetyöt niin merkityksellisinä, että kyselee, missä määrin ne vaikuttivat Suomi-designiin aina 1970-luvulle saakka (Kleemola 2015, 76). Puhdetoita käsittelevässä Kleemolan, Kauhasen ja Kinnusen kirjassa *Käsin ja sydämin* Kleemola kirjoittaa lukijalle näin:

Olemme tässä kirjassa halunneet tuoda esille ilmiön monimuotoisuutta ja pitkälle ulottuvaa historiaa ja samalla myös antaa äänen puhdetöiden tekijöille, joukostamme jo osin poistuneelle veteraanisukupolvelle. Erään veteraanin mukaan ”jos puhdetyöt osaisivat kertoa, millaisissa oloissa ne on tehty, niin ehkä niitä arvostettaisiin toisella tavalla...” (s. 8).

Vuonna 1942 Valtion Tiedoituslaitos järjesti puhdetyökilpailun. Sen jälkeen sotilailta ryhdyttiin tilaamaan muun muassa kirveenvarsia ja sahanpääpuita. (Kleemola 2015, 58.) Erkin puhdetyöt eivät ainakaan kirjeiden tietojen perusteella ole olleet ansiotarkoituksessa tehtyjä, vaan lähinnä sukulaisten ja ystävien iloksi askarreltuja. Aikaa niiden parissa kuitenkin kului. Ensi maininta on kirjeessä 10.1.1942. Tällöin Erkki mainitsee läkkitoosat, joiden sisällä on männystä kaiverrettuja ritareita. Sitten on vuorossa haavasta tehty haarikka.

Marraskuussa 1942 puhdetöitä on ollut ”niin paljon, ettei ole tahtonut jäädä aikaa kirjoittamiseen” (Kirje 2.11.1942). Joulukuussa Erkki mainitsee näiden töiden jatkuvan. Hän on juuri tehnyt ”koiran ja elefantin”, aseveljien lapsille joululahjaksi, mutta arvelee, että taitaa ne sittenkin lähettää Matille. (Kirje 7.12.1942). Joulukuun lopulla Erkki mainitsee saamista kirjoista, luettavaa on koko vuodeksi. Asioita pitää kuitenkin priorisoida: ”Lueskelin pyhien aikana vähän alkuun ja iltaisin jatkan edelleen, mikäli ennätän kun taas puhdetyöt lähtevät käyntiin.” Samalla hän kysyy, mitä Eeva piti hänen lahjoistaan: ”Mitäs tykkäsit ritareista. Kysy niiltä, keitä he ovat. Kumpi voittaa? Toisen keihäänkärki jo katkesi siinä taistelun tuoksinassa, täytyi liimata. Olivatko lähimain ehjät perille tullessaan? Tuliko ovenriipa kanssa? Se on tarkoitettu siihen saunaasi”. (Kirje 28.12.1942.)

Tammikuun kirje kertoo tarkemmin työskentelyprosessista:

Niitä takomatöitä tehdään sillä tavalla, että otetaan mieluummin kulmikasta rautatankoa, siitä taotaan vähän päätä litteäksi ja halkastaan, joista taotaan sitten ne kierukat. Kädensijan kohta kuumennetaan ja kierretään sitten ympäriinsä ja asianomaisiin mutkiin. Se kynttilänjalka tai lampetti oli taottu palasesta ryssäläistä rautakankea, sillä se tuli niin järeä. Taoin sellaisen Pirkollekin, voinhan tehdä vielä Saima-tädille. (Kirje 9.1.1943.)

Samassa kirjeessä välitetäänkin Papalle kiitoksia paketillisesta työkaluja (Kirje 9.1.1943). Seuraavaksi puhutaankin puhdetöistä vasta marraskuulla 1943. Erkki on varannut itselleen joululahjaksi takomansa ”ovenkolistimen Särkilahden metsästysmajaan in spe” (Kirje 17.11.1943).

Vuodelta 1944 kirjeitä on kokoelmassa enää neljä ja niissä ei puhdetöistä puhuta. Ilmeisesti sotilaan varsinaiset tehtävät vaativat aikansa. Joka tapauksessa näyttää siltä, että Erkki oli monipuolisesti taitava upseeri, joka kirjoittamisen ja lukemisen lisäksi taitoi myös käsityöt. Upseeri ei ainakaan käsillä tekemisen taidossa jäänyt jälkeen alaisistaan. Kirjeistä jää vaikutelma, että työt tehtiin tutuille ihmisille lahjoiksi, tarve-esineiden kohdalla oli käyttötarkoituksin jo ajateltu, kuten ovenripa tiettyyn paikkaan tai ”ovenkolistin” metsästysmajan saunaan. Tarveaineet askarteluun löytyivät läheltä, kuten ”ryssäläinen rautakanki”. Työkaluja on kuitenkin saatu kotoa.

5.1.2 Kirjat ja kirjeet

Pilke kirjoittaa otsikolla ”Korsussa koulunpenkillä” opiskelusta rintamalla. Jotkut oppivat lukemista ja kirjoittamista vasta sodan oloissa, toiset kävivät oppikoulua, akateemisiakin opintoja harjoitettiin (Pilke 2015, 79–107). Erkin osalta opiskelu jäi vähiin. Upseeriksi valmistautuminen toki vaati lukemaan ”kaasutekniikkaa ja kaasutaktiikkaa ja kaasukemiaa ja kaasufysiikkaa” (Kirje 2.12.1940). Muuten lukeminen näyttää olleen ennen muuta tärkeä ajan viettämisen tapa. Se sopi jo sotaväiköajan tylsyyden lievittämiseen: ”Olen lukenut sitä Liisa tädiltä saamaani kirjaa ”Työtä ja juhlaa hämäläiskylässä”. Se on oikein mukava: ” Sinun täytyy se myös sitten lukea. Säästän sen Sinulle. Tänä päivänä olen tarkastanut 183:n miehen kynnet ja puvut, tervannut saappaitteni ja kenkieni pohjat sekä paistattanut päivää verannalla.” (Kirje 27.4.1941.)

Sairaalahajaksolla Erkillä luonnollisesti oli paljon aikaa kirjoillekin:

Eilen luin Gogolin Taras Balban, tänään Galsworthyn Omenapuun, minähän pidän siitä kirjailijasta. Nyt olen vähän katsellut alkua Anatole Francken Enkelien Kapinaan. Täällä ei tietysti ole suuria valikoimia, mutta on joitakin hyviä kirjoja, useimmat ovat salapoliisiromaaneja tai muuta kevyttä tuotetta. Olen etsinyt historiallisia romaaneja, mutten ole löytänyt. Sellaiset olisivat mukavia, varsinkin Suomen historiaa käsittelevät. (Kirje 13.9.1941.)

Ruotsiksi kirjoitetussa kirjeessä mainitaan Pirkolta saatu paketti, joka sisälsi myös kirjan *Mihin menet Suomen kansa*. Sitä Erkki kommentoi:

Denna bok tycks vara mycket fiffig och skarpt skriven. Den kritiserar nutids Finland och finska folk och gör det riktigt bra (Kirje 1.10.1942).

Kirjeessä joulun jälkeen Erkki luettelee suuren joukon lahjaksi saamiaan kirjoja. Ensin hän mainitsee Anna-Liisalta saadun *Sotatoimet Pietarin valloittamiseksi 1918–1919* ja Pirkolta Sulho Rannan *Musiikin valtateillä*. Saimi täti on lähettänyt Waltarin ”Isästä Poikaan” ja Kaija puolestaan *Suomalaiset kodinhaltijat*. Näiden lisäksi

tunteettomalle sotilaalle tuli Maiju Lassilan ”Tulitikkuja lainaamassa” ja Lagerlöfin ”Kuninkaan sormus”, jonka luin Savonlinnassa, kun tuli kotoa. Vielä sain pojiltani kirjan ”Intima interiörer”, Runebergin ja Emilie Björkstenin kirjeitä, joista he eivät ymmärtäneet mitään. Kun vielä lisätään se ”Kaarina Maununtytär” onkin luettelo jo kai täydellinen. Onhan sitä siinä. Olipas vielä sentään ”Linnoituksen iloiset rouvat”. (Kirje 28.12.1942.)

Syyskuussa 1943 mainitaan kirja ”Suomen talonpojan historia” samalla kun kerrotaan, että radio on taas kunniapaikalla sängyn yläpuolella (Kirje 11.9.1943). Siihen lukemis- ja kirjamaininnat loppuvat. Varmaan sotilaille oli paljon muuta tehtävää. Viimeinen puhdetyömainintahan oli sekin vuoden 1943 loppupuolelta (Kirje 17.11.1943).

Esimerkkien perusteella Erkki vaikuttaa olevan kiinnostunut varsin monista asioista. Kirjeessään sairaalasta hän mainitsee erityisesti etsineensä historiallisia romaaneja, varsinkin Suomen historiaan liittyviä. Nimeltä mainituista kirjoista voi tuon harrastuneisuuden historiaan kyllä huomata.

Tässä yhteydessä on hyvä huomata, että kirjeiden lukeminen ja kirjoittaminen oli varmasti merkittävä osa Erkin vapaa-ajanviettoa. Pikkusisko kiitellään saaduista viesteistä ja mainintoina käy ilmi kirjeenvaihto muidenkin, erityisesti vanhempien kanssa. Vaikka se kirjeistä ei suoraan käykään ilmi, Erkkiin pätee varmasti sama, mikä useimpiin muihin rintamalla: ”Erityisesti jatkosodan asemavuosien aikana kirjoittamisesta tuli jokapäiväisen elämän toistuva osa, monessa mielessä arkinen rutiini” (Taskinen 2015, 18).

5.1.3 Musiikki

Helena Pilke mainitsee, että joulukuussa 1941 rintamalle lähetettiin yli 30 kiertuetta, yli sata viihdyttäjää. Musiikilla oli ohjelmistoissa merkittävä osa, mukana muun muassa ajan tähtiesiintyjät Georg Malmsten ja Viljo Vesterinen. (Pilke 2015, 166.)

Jos Erkin suosikkikirjat eivät olleet mitään ”kevyttä tuotetta”, samaa ilmausta voidaan varmaan käyttää hänen musiikkiharrastuksestaan. Tammikuussa 1942 sisar saa laulun sanoja ja säveliä Karjalasta:

Nämä pienet tytöt Dunja Morosova ja Rinka Sutinen ovat nämä laulaneet ja merkitsin ne paperille. Toisen laulun sävel ei ole oikein selvä, joten en kirjoita sitä. Tytöt eivät sitä oikein osaa. Tämä Ruskie neitshug lauletaan nopeassa tempossa ja siinä ovat siis e ja a alennettuja, kuten etumerkinnöistä selviää. En ole tätä soittanut millään pelillä, mutta luulisin sen olevan oikein. (Kirje 10.1.1942.)

Illanviettoihin musiikki tietysti kuului. Erkki kertoo: ”Tänään oli meillä upseereilla Sotilaskodissa pieni ohjelmallinen illanvietto. Siellä oli pieni orkesteri, piano, kaksi viulua ja hanuri. Lopusta lauloimme itse ja pidimme muuten lystiä”. (Kirje 27.9.1942.)

Radio oli tärkeä väline, varsinkin oma radio, josta saa kuunnella, mitä itse haluaa. Erkin radio on hyllyllä sängyn vieressä ja ”petillä” on mukava loikoilla ja kuunnella ”lueskellen samalla Musiikin historiaa” (Kirje 15.11.1942). Erkki kyllä tunnustaa, että olisi mukava olla elävässä konsertissa. ”Itsepäisyysjuhlassa” oli sentään ”Variksen pojan torviseitsikko soittamassa eli puhaltamassa peltiä”. Erikseen Erkki mainitsee: ”Hyvät kahvit ja marmelaadi keksit taas saimme.” (Kirje 7.12.1942).

Kuoroonkin Erkki kuului, johtajana luutnantti Siukonen. Suuren ”teatterikorsun” vihkiäisissä kuoro on laulanut yleisölle, jonka joukossa oli kolme kenraalia. Taas mainitaan Variksen torvisoittokunta, jolla on Vesilahden Suojeluskunnan torvet, useimmat miehet ovat näet sieltä kotoisin. (Kirje 17.3.1943).

Lomakin joskus iskee. Erkki mainitsee olleensa Yliopiston juhlasalissa sinfoniakonsertissa, jossa kuultiin Sibeliuksen II sinfonia (Kirje 11.9.1943). Tampereelta Erkki kertoo kuulleensa (Ilmeisesti radiosta) Vivaldin Concerto grosson neljälle sooloviululle (Kirje 17.11.1943).

Musiikkiharrastuksen kohdalla voi kysyä, miten se sopii arjen määritelmään. Varsinkin *Sibeliuksen toinen sinfonia* tai *Vivaldin Concerto Grosso neljälle sooloviululle* eivät kuulosta kovin arkiselta musiikilta. *Sibeliuksen sinfonia* toki liittyikin loma-aikaan. Rintamalla järjestetyt musiikkihetket luultavasti olivat hieman erilaisia. Muuten voinee todeta, että aina käsitykset arjesta ja juhlasta eivät ole yhtenäisiä. Vaikutelmaksi kirjeistä jää, että Erkille musiikki oli tärkeää, mutta ei kuitenkaan vain juhlaan kuuluvaa.

5.1.4 Retket

Partioretkillään sotilaat tutustuivat uuteen ympäristöön valtakunnan rajojen ulkopuolella. Tätä tuskin voi kutsua nykyaikaisessa mielessä turismiksi. Erkin kirjeistä löytyy kuitenkin pari mainintaa, jotka sisälsivät havainnointia ilman sotilaallista tarkoitusta.

Erkki kertoo Keksoilan kylässä olevasta tsasounasta, jossa on vierailut; jäljellä on pari ikonia ja puuristi. Syväriin luostarissa hän on niin ikään vierailut, luostarissa ”jonka se Aleksanteri Svirski perusti joskus 1400 luvulla” (Kirje 30.8.1942).

Tammikuisen hiihtoretken paikaksi kerrotaan Kaupon kolhoosi, ”joen sillä puolella” (Kirje 9.1.1943). Syyskuussa mainitaan sama Kaupon kolhoosi, jonne Erkki on menossa ”weekendiä viettämään”. Senjälkeen syödään, juodaan korviketta, saattaa olla hyvät sakurskat, ja sitten istutaan ja tarinoidaan. (Kirje 11.9.1943).

Elokuisessa kirjeessä Erkki mainitsee, että ”kolmen yhtämittaisen vuoden jälkeen tämä isänmaanpalveleminenkin alkaa jo tuntua siltä, että kaipaisi vähän vaihtelua” (Kirje 30.8.1942). Ehkäpä ympäristöön tutustuminen osaltaan tuotti kaivattua vaihtelua. Samalla voitiin syödä ja tarinoida.

5.2 Ruokailu

Armeijan jokapäiväisestä muonituksesta ei kirjeaineistossa ole mainintoja. Jotain voi sentään päätellä siitä, mitä syömisestä ylipäätään mainitaan. Mutta sen sijaan kirjeissä puhutaan paljon metsästyksen tuloksista, jolla ruoan määrää ja laatua kyettiin parantamaan. Jossain kohdin veli jopa säälii siviilissä olijoita ajatellen heidän ruokansa olevan huonompaa kuin se, mitä miehet saivat rintamalla syödäkseen.

Viteleen saavuttua Erkki sanoo, ettei siellä ruokaa liiemmästi ole ja lisää: ”Vaikea on ollut suomalaistenkin sitä puolta järjestää, koska elintarviketilanne on koko maassa kovin heikko” (Kirje 31.12.1941).

Aina ruoka ei rintamaoloissa ollut parasta mahdollista: ”Vaikka viime aikoina syömäni hapan leipä onkin saanut sen aikaan, että mieleni on tehnyt puhua vatsastani, kuten entinenkin Maijala, mikä on erehdyttämättömästi minäkeskeisyyden tai sanoisinko vatsakeskeisyyden merkki. Söin juuri yhden caiko-tabletin. (Kirje 18.7.1942).

Ruoan monipuolisuutta onnistuttiin kyllä lisäämään omatoimisesti: ”Täällä kävelee myös hirviä ja lentelee suuria lintuja. Huomenna syömmme metsopaistia ynnä teiriä. Olemme myös herkutelleet hirvipaistilla. Saisittepa tekni. On vähän huono omatunto” (Kirje 27.9.1942). Lokakuun kirje ylistää ilmeisesti samaa ruokalistaa ruotsiksi:

Jag åt nämligen sedan i dag björnkött. Jag ser, hur Du harmsen rodnar och skulle ha gärna kastat också åt Dig en het bit ur denna käril, som vandrare från man till man. De säga att man blir arg av ätandet av björnkött, får se nu sedan. Har väl redan skrivit, att vi äta häromdagen också älgkött och senare sedan fågelstek, tjäder och orre. Vår matsedel är alltså bra enkel men vad kan man fordra här mitt i skogen. (Kirje 1.10.1942.)

Mukavaa tietysti oli, että ruokarauhakin säilyi: ”Annars har fienden varit mycket vänlig mot oss och har inte vållat några svårare skador senaste tiden. (Kirje 1.10.1942). Myöhemmin syksyllä Erkki söi sitten rasvaista siikaa eräissä korsun tupaantuliaisissa. Kalansyönti toi sitten mukanaan janon: ”Loppuilta sitten juotiin kaljaa ja korviketta, se kala oli salaa suolaista.” (Kirje 15.11.1942).

Joulunaika toi erityisesti mieleen siviilielämän ruoat, jotka olivat toista kuin sotilaan muona. Erkki haaveilee tilansa Särkilahden joulupöydästä: ”Siitä ei pidä joulukinkut, lammaspaistit, riisiryynipuurot puuttuman. Ja olut pannaan ajoissa käymään, ettei ole liian nuorta sitten kun uhrataan haltijoille.” Muutenkin tunnelma on kohdallaan: ”Silloin on myös varmasti oikea talikynttilä, kotona kastettu, joka palaa koko yön, että ’jouluhenget’ näkevät aterioita ja liikkua. - Pahnat on myös lattialla hiljaa liikkumisen vuoksi, kunhan ei vain koko pirtti palaisi sitten. (Kirje 19.12.1942.) LIITE 2.

Vaikka pientä vaihtelua armeijan tarjoiluihin kyettiin järjestämään, silti menneen siviilielämän ruoat tulivat mieleen. Mikä ei varsinaisesti hämmästyttä, kun armeijan ruoat aiheuttivat kuvattuja lääkinnällisiä tarpeita. Menneiden joulupöytien runsaus sai haaveilemaan tulevasta.

5.3 Majoitus

Helena Pilke kuvaa kirjassa *Elämää juoksuhaudoissa* jatkosodan ajan sotilaiden majoitusta. Tilanteen rintamalla vakiintuessa vakiintuivat myös asuinolot. Pääosin puusta kyhättyjä asumiseen tarkoitettuja rakennelmia kutsuttiin korsuiksi. Varsin eritasoisia ne silti olivat esimerkiksi asumismukavuudeltaan: kirppuja, luteita ja täitä ilmaantui usein asuintovereiksi. (s. 15–25).

Ei ylimääräinen eliöstö majoitustiloissa tietenkään ollut rintamaolojen erikoisuus. Erkki oli retkellä Haapasen kanssa ja majoittui jossain Savitaipaleella:

Ja pianhan Haapanen nukahtikin, joka on tottunut nukkumaan noissa tukkisavotoissakin, mutta minua häiritsi ”hieman” se yleinen liikekannallepano, joka alkoi heti iltayöstä. Väsynyt kun olin, nukahdin ensin alkuun siinä klo 22:n aikaan, mutta heräsin kai noin parin tunnin kuluttua, kun sitä liikettä oli niin paljon. Ja kyllä siinä aika vilske kävikin, siellä oli kaikkia oravasta pienimpään. (Kirje 14.3.1941.)

Viteleen saavuttua Erkki luonnehti asuntoaan: ”Tämä rakennus, jossa nyt majailen, on tosin vain asunto ja yksikerroksinen” (Kirje 31.12.1941). Saunakokemus oli sekin miellyttävä:

Täällä on kiva sauna. Oikein alkukantainen. Nurkassa on suuri kivikasa, noin kaksi metriä läpimitaltaan. Se ei ollut mikään kiuas, vaan muuripadan ympärille ladattu kiviröykkiö. Mutta ihanat oli lölyt. Oikein koivuvihtakin. (Kirje 10.1.1942.)

Heinäkuussa asumismuoto on vaihtunut, ja korsun katto vuotaa:

Täällä on vesimarkkinat. Autuaasti nukkuva pastorimme heräsi eräänä yönä toisella tunnilla kovaan läjähdykseen, nousi vuoteestaan hiljaisena ja nöyränä, sylki suustaan pois veden ja roskat ja seiso i keskellä lattiaa vesi alusvaatteista valuen. (Kirje 18.7.1942.)

Erkin kokemukset korsuasumisesta vastasivat varmaan vallitsevaa todellisuutta. Koska rakenteet olivat osittain maan alla, kosteus tuotti ongelmia. Pilkkeen mukaan ”pahimmillaan lattialta saatiin ammentaa ämpäritolkulla vettä lähes päivittäin”. Ilmanvaihto oli heikko, jolloin ”kuivumaan ripustettujen likaisten vaatteiden lemu, tupakansavu ja kamiinalla laitettujen ruokien käry yhtyivät tukevaksi hajumaisemaksi”. (Pilke 2015, 17). Ei mitenkään merkittävää, että asuinolot osaltaan aiheuttivat kaipuuta kotiin, mikä Erkin osalta mainittiin muonituksen yhteydessä.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Erkin kirjeet käsittelevät pääasiassa arjen diskurssiin kuuluvia asioita: puheita majoituksesta, ruokailusta ja vapaa-ajan vietosta. Vapaa-ajan viettoa olen vielä jakanut aladiskursseihin: puhdetyöt, kirjat, musiikki ja retket. Toki kirjeissä on muutakin sisältöä, Erkki on kiinnostunut sisarensa koulumenestyksestä ja joistain viljelyyn ja istutukseen liittyvistä asioista. Oletan, että kyseessä on jonkinlainen perheen maaseutuasunto. Viittauksia on myös eräisiin, ilmeisesti perheen yhteisiin ystäviin. Muutaman kerran mainitaan viteleläinen Katri Ipatova. Tässä olen kuitenkin keskittynyt Erkin vapaa-ajanviettoon rintamaoloissa, joihin Erkkikin kirjeissään keskittyy.

Mielenkiintoista ovat myös asiat, joista vaietaan. Minkäänlaiset parisuhdeasiat eivät tule esiin; kukapa niistä pikkusiskolleen kirjoittaisi. Ei puhuta liioin alkoholinkäytöstä, ellei sana ”kalja” viittaa sellaiseen. Sodan kauheudet jäävät kokonaan ulkopuolelle kerronnan, omaa haavoittumista käsitellään huumorilla höystäen. Tupakkaa ei mainita lainkaan. Sodan hyökkäysvaihe, eteneminen Tarton rauhan rajan yli Syvärille saakka, tulee esiin vain sivumennen. Perääntymisvaihe ei tule lainkaan esille.

Selityksenä joidenkin asioiden vähäisyydelle tai puuttumiselle voi luonnollisesti olla, että asioista kirjoitettiin vanhemmille, jotka huolehtivat viestien suodatukselta ottaen huomioon Evan kulloisenkin kehitysvaiheen ja sietokyvyn. Toisaalta voi olla, että aikuinen Eeva luovuttaessaan kirjeitä on karsinut pois sellaista, jonka ei ole halunnut tulevan esiin.

Minkäänlaista Suur-Suomi ajattelua en Erkin kirjeistä löydä, vaikka joidenkin suomalaisten haaveissa raja ulottui pitkälle Syvärin toiselle puolelle. Joko hän asennoitui eri tavalla tai ei pitänyt tarpeellisena pikkusiskolle tällaisista kirjoittaa tai sitten pikkusisko on kirjeitä luovuttaessaan suorittanut luovutusajan ilmapiiriin sopivaa karsintaa.

LÄHTEET

AINEISTOLÄHTEET

Inton ja Kertun sodanajan kirjeet 2013. Toimittanut Kimmo Hovila.

Kansanperinteen arkisto (Kper), Tampereen yliopisto. Sota-ajan kirjeiden kokoelmat (SAK) 250.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

AMÉ, ANNELI 1999: *Särkilahdesta polveutuvia sukuja*.

JOKINEN, ARJA - JUHILA, KIRSI - SUONINEN, EERO 2016: *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

KLEEMOLA, OLLI 2019: Suomalainen puhdetyökulttuuri jatkosodan rintamalla. – Helena Pilke & Olli Kleemola, *Elämää juoksuhaudoissa. Sotilaiden hovit ja harrastukset jatkosodan rintamalla s. 56–77*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KLEEMOLA, OLLI - KAUKANEN, RIKU - KINNUNEN, AAKE 2019: *Käsin ja sydämin. Sota-ajan puhdetyöt*. Hämeenlinna: Karisto oy.

LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT - LAHTINEN, ANU - VAINIO-KORHONEN, KIRSI (TOIM.) 2011: *Kirjeet ja historiantutkimus*. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

MANNINEN, OHTO 1987: Suomi toisessa maailmansodassa. - *Suomen historia 7*, s. 274–416. Espoo: Weilin+Göös.

METSBERG, KIMMO 2015: Kirjeenvaihdon valvojat. Kenttäpostin ja kirjesensuurin järjestäminen talvi ja jatkosodassa. – Marko Tikka & Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi, *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Tampere: Postimuseo. Tampereen historiallinen seura.

MUSTANOJA, LIISA (TOIM.) 2017: *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Nyky-suomen sanakirja. 11. painos. Helsinki: WSOY 1989.

PEHKONEN, ERKKA 2015: Kirjetutkimuksen etiikkaa. Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettismetodologiset haasteet. – Marko Tikka & Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina s. 60–73*. Toinen painos. Tampere: Postimuseo. Tampereen historiallinen seura.

PIETIKÄINEN, SARI - MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

PIETIKÄINEN, SARI - MÄNTYNEN, ANNE 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

- PILKE, HELENA - KLEEMOLA, OLLI 2015: *Elämää juoksuhaudoissa. Sotilaiden hovit ja harrastukset jatkosodan rintamalla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- PILKE, HELENA 2015: Korsussa koulunpenkillä – Helena Pilke & Olli Kleemola, *Elämää juoksuhaudoissa. Sotilaiden hovit ja harrastukset jatkosodan rintamalla* s. 79–107. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- PILKE, HELENA 2015: Sotilaan arki, asuminen ja vapaa-ajan vietto – Helena Pilke & Olli Kleemola, *Elämää juoksuhaudoissa. Sotilaiden hovit ja harrastukset jatkosodan rintamalla* s. 11–55. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PILKE, HELENA 2015: Viihteelle, järjesty! – Helena Pilke & Olli Kleemola, *Elämää juoksuhaudoissa. Sotilaiden hovit ja harrastukset jatkosodan rintamalla* s. 165–193. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TASKINEN, ILARI 2015: Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta. – Marko Tikka & Ilari Taskinen & Seija-Leena Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 12–29. Toinen painos. Tampere: Postimuseo. Tampereen historiallinen seura.
- TIKKA, MARKO - TASKINEN, ILARI - NEVALA-NURMI, SEIJA-LEENA (TOIM.) 2015: *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Toinen painos. Tampere: Postimuseo. Tampereen historiallinen seura.

LIITTEET

Terveisiä videsä.

Terveisiä luidän perhele mustapäin oikeen paljon
 onkko teile koullu meille on koullu ja
 meidä opetarvat suomen kieltä meillä on neljä opeta
 meidän kaikusta opilaista terveisiä luidän opilaile.
 Meille oli joulu ja se meni hyvin hauskasti.
 koulu oli joulupäivä ja sinä antavat lahjoja.
 Meille on paljon sotäväkie sinun velesi oli m.
 31 p joulukuta ja paljon muuta soma miehe
 meille on rakennettu kauppa
 ja meille on niin hauska elä.

Hyvästi ja paljon terveisiä suomen
 Olka hyvät lyöntäkä minulle kirje
 jän odotaman kivetä.

Vitele talon numero 63
 alavilel. Ipatov Katri.

Liite 1, Katri Ipatovan kirje, liitteenä kirjeeseen 31.12.1941

19.12.42.

Rakas Iisar.

Oikein hyvä joulua ja myös-
kin nimipäivää toivon Iinulle.
Kerroin jo äidille esittämässäni
kirjeessä, että minulla on Ii-
nua varten nimipäivälahje,
mutta tuo sen vasta tulleessani,
koska kerran Iinullakin on sel-
lainen "kärsivällisyyslahje" mi-
nua varten. (Oikea myy se,
että vihti lähetään postissa,
että huhu.)

Tässä murkassa on palanen
sitä joulua, jota joskus vieto-
tiin tilallani Pärkilehdessä,
kunhan ajat tästä selkiävät.
Tiloin on myös joulupöytä

